

De KADOC-Nieuwsbrief
is het tweemaandelijkse tijdschrift van het Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum.
Hij wordt op aanvraag kosteloos toegezonden.
Afgiftekantoor Leuven 1.

KADOC

[2002, nr. 6, november-december]

Inhoud

- 1** Neostijlen in de negentiende eeuw: zorg geboden?
- 4** De teloorgang van het geloof in een persoonlijke God
- 7** "Geen commentaar"
Karikaturen van J.-L. Dehaene
- 8** Groot nazicht van de Damiaancollectie
- 9** Stil-leven in de Brouwerij
- 10** Nieuwe sociale bewegingen
- 11** Oude parochies in moderne tijden

KADOC Publicatie

Neostijlen in de negentiende eeuw: zorg geboden?

Een nieuw KADOC-Artes-boek

Het kasteel van Florimond van de Poelle in Schelderode. [Gent, Universiteit Gent, Centrale bibliotheek]

De 19de eeuw was de eeuw van de neostijlen, de eclectische of historiserende gebouwen die op het eerste gezicht wel een aberratie lijken: Disney-achtige sprookjes-

kastelen, landhuizen als afschrikwekkende burchten, stadswoningen met trapgevel-tjes en uitkijktorentjes, fabrieken met het uitzicht van een romaans klooster.

Geprezen in de 19de eeuw, werden ze in de 20ste eeuw verketterd en bestempeld als producten van een "lelijke tijd". Ze vielen lange tijd buiten het gezichtsveld van de monumentenzorg. Dat negatieve beeld stoelt echter op een misvatting. Hoog tijd dus om de problematiek van het 19de-eeuwse gebouwenpatrimonium van naderbij te bekijken. De nieuwe KADOC-publicatie *Neostijlen in de negentiende eeuw: zorg geboden?*, die op 18 november II. werd voorgesteld, wil de eigenheid van de 19de eeuw en van haar architectuur onder de aandacht brengen en er recht aan doen.

Neorenaissancegevel in Amsterdam. [Zeist, Rijksdienst voor Monumentenzorg]

Het intense pleidooi voor "goede manieren in de omgang met 19de-eeuwse gebouwen en interieurs" is het resultaat van het zgn. tweede Nederlands-Vlaamse restauratiesymposium, dat op 3 en 4 september 1999 in het Nederlandse Enschede werd gehouden. De bundel is meer dan zomaar een publicatie van de handelingen van het colloquium. De teksten van de lezingen werden grondig herwerkt en enkele bijdragen werden toegevoegd.

De "geest der eeuw"

Zes teksten gaan in op het fenomeen van het historisme en de psyche van de 19de-eeuwse gebouwen en interieurs. De 19de-eeuwse mens werd gedreven door een merkwaardig geloof in de vooruitgang en de maakbaarheid van de samenleving. Die "geest der eeuw" steunde op het inzicht dat men in een nieuwe tijd was getreden van haast onbeperkte keuzemogelijkheden inzake wetenschappelijke en technische ontwikkelingen. Die mogelijkheden riepen echter ook spanningen op: over de oriëntering van de moderniteit, de maatschappelijke verhoudingen, de positie van Kerk en religie, de relatie tussen heden en verleden. Al te lang lazen historici de 19de eeuw als een optimistisch verhaal,

het succes van de opkomende burgerij die haar sociaal-economische positie politiek-maatschappelijk wist te verzilveren. Maar door cultuur- en kunsthistorici werd de voorkeur van de 19de-eeuwse burger voor historiserende gebouwen, interieurs, meubilair en met trots gekoesterde oudheidkundige verzamelingen evenzeer uitgelegd als een nostalgische terugblik, een uiting van onbehagen om de ongebreidelde moderniteit, zelfs een teken van antimoderniteit.

Het antwoord op basis van de huidige inzichten is veel genuanceerder en wil de 19de-eeuwse mens zichzelf laten zijn. Daarvoor is het nodig zich te ontdoen van kritische reflecties ontleend aan het 20ste-eeuwse rationalisme en modernisme. Gebouwen en interieurs in neostijlen zijn meer dan een onpersoonlijk, romantisch decorum, hebben niets of minder te maken met oubolligheid of ziekelijke weemoed. In feite gaat het om een vorm van welberedeneerde en geïntegreerde moderniteit, een poging tot samengaan van traditie en moderniteit. Het verschijnsel van de neostijlen is dus geen paradox, maar eerder het vermijden van breuken. De weegschaal helt daarbij minder naar nostalgie of onbehagen, maar meer naar een bewust streven naar harmonie tussen ruimte en tijd, verleden en heden.

Vooral in de tweede helft van de 19de eeuw werd het aanwenden van een neostijl meer een persoonlijke keuze, waardoor de bouwheer zijn maatschappelijk-culturele of ideologische visie in exterieur of interieur tot uiting kon laten komen. Zowel in Nederland als in België kon aan het gebruik van de neo-Hollandse- of neo-Vlaamse-renaissance een humanistisch levensideaal worden toegedicht, dat door de liberale vrijheden maatschappelijk werd mogelijk gemaakt. Het werd in de tijdspanne 1870-1890 dan ook de ideale vormtaal voor de stedelijke architectuur en ornamentiek. Overtuigde katholieken drukten dan weer in de Sint-Lucasneogotiek de wens uit de moderne samenleving om te vormen tot een christelijke. De neogotiek werd de vormtaal van elites en initiatieven die zich engageerden in het katholiek maatschappelijk, corporatief geïnspireerde project, het organisatiekatholicisme. Doorheen de teksten wordt het relatieve belang van de Sint-Lucasneogotiek onderstreept, dit in vergelijking tot het frequente gebruik van de neorenaissancestijlen in steden als Brussel, Antwerpen en Amsterdam.

Een ongekende moderniteit

Een van de grootste uitdagingen bij de herbestemming en restauratie van 19de-eeuwse gebouwen en interieurs is hun verrassende moderniteit. Zeven bijdragen in de bundel wijzen op de rationaliteit die bij het aanwenden van de neostijlen kwam kijken. Vele 19de-eeuwse gebouwen zijn grootschalig - denk aan stadskerken, theaters, stations en ziekenhuizen - en voorzien van technische hoogstandjes als metalen overkappingen, verluchttings- en verwarmingsinstallaties en nutsvoorzieningen als water en gas. In die zin zijn heel wat publieksgerichte gebouwen vaak staaltjes van ingenieurskunst. Maar ook in de kleinschaliger burgerwoningen of landhuizen wordt men geconfronteerd met een geïntegreerde moderniteit. Bij herbestemming of restauratie vormen ze niet minder een probleem: ook hier moet met respect worden omgegaan met ingenieus aangebrachte doorgeefluiken of schuifwanden, diensttrappen of keukenliftjes, verwarmings- of sanitaire elementen. Bovendien wordt al te vaak onachtzaam omgesprongen met de interieurdecoratie of wordt die al te onnadenkend verwijderd. De teksten maken ook duidelijk dat restauraties voldoende oog moeten hebben voor de zogenaamd stille modernisering, die de 19de-eeuwse gebouwen insloep door het gebruik van nieuwe materialen als gietijzer, staal, zink, kunstmatige cementen, beton en asfalt en via de introductie van nieuwe bouw- en constructietechnieken. Een goede kennis van materiaal- en bouwtechnieken is dan ook een noodzaak. Handboeken bouwkunde, cursussen en materiaalprospectussen kunnen hier een goede leidraad vormen.

Behoud door zorgvuldigheid

In vier casestudy's wordt de restauratie van een reeks typisch 19de-eeuwse complexen met uiteenlopende functies behandeld. Eén gedachtelijk springt daaruit naar voren: zonder een zorgvuldige voorstudie - bouw-

Het Coolsingelziekenhuis in Rotterdam, een voorbeeld van geïntegreerde moderniteit.
[Rotterdam, Gemeentearchief]

historisch, kunsthistorisch en materiaaltechnisch - kan de restauratie van een gebouw niet tot een goed einde worden gebracht. De complexiteit van de gebouwen en interieurs vraagt hierom. De restauratie van een (19de-eeuws) gebouw dient te steunen op een multidisciplinair team van specialisten die in een permanente interactie en dialoog met elkaar het restauratieproject opnemen. 19de-eeuwse gebouwen vragen om een benadering die rekening houdt met het eigene ervan, een conceptuele benadering die in dialoog met het verhaal van het gebouw moet groeien. Die dialoog en zorgvuldige benadering zijn ook aangewezen bij de omvangrijke problematiek van de 19de-eeuwse kerkgebouwen, die in een van de teksten ruim aan bod komt. Slopen en beschermen, restauratie en nieuwe inrichtingen, het lijkt wel het lot van deze kerken sinds de jaren 1950. Het klinkt als een versleten cliché, maar in de toekomst van kerken in neostijlen ligt een enorme uitdaging voor de monumentenzorg en dat zowel in strategie, beleidsopties als in de restauratiepraktijk.

In een zorgvuldige benadering vervullen architectuur-, kunstenaars- en atelierarchieven een bijzondere rol. Twee bijdragen illustreren niet alleen hoe goed gedocumenteerd en over-

wogen de aanpak van de 19de eeuw was bij de bouw en uitmontering, maar ook hoe men streefde naar een totaalconcept voor exterieur en interieur. Het is deze totaalaanpak die restauratieprojecten voor 19de-eeuwse gebouwen zo complex en delicaat maakt. De archieven leveren echter ook waardevolle inlichtingen voor de concrete constructies, de technische keuzes van materialen en uitvoeringen, die bij de restauratie zo belangrijk kunnen zijn. Elke ingreep moet immers zorgvuldig worden getoetst, technisch en (kunst)historisch.

Neostijlen in de negentiende eeuw: zorg geboden? maakt duidelijk dat 19de-eeuwse gebouwen geen steriele relictten zijn uit een ideologisch versteende of nostalgisch-pittoreske tijd, maar dat ze integendeel verrassend eigentijds zijn en vragen om een zorgvuldige en terzelfdertijd dynamische benadering.

Het boek, dat verschijnt als nummer 7 in de reeks KADOC-Artes bij Universitaire Pers Leuven, telt 264 blz. en ruim 150 illustraties. Het kost 65 euro en kan via bijgevoegde folder worden besteld.

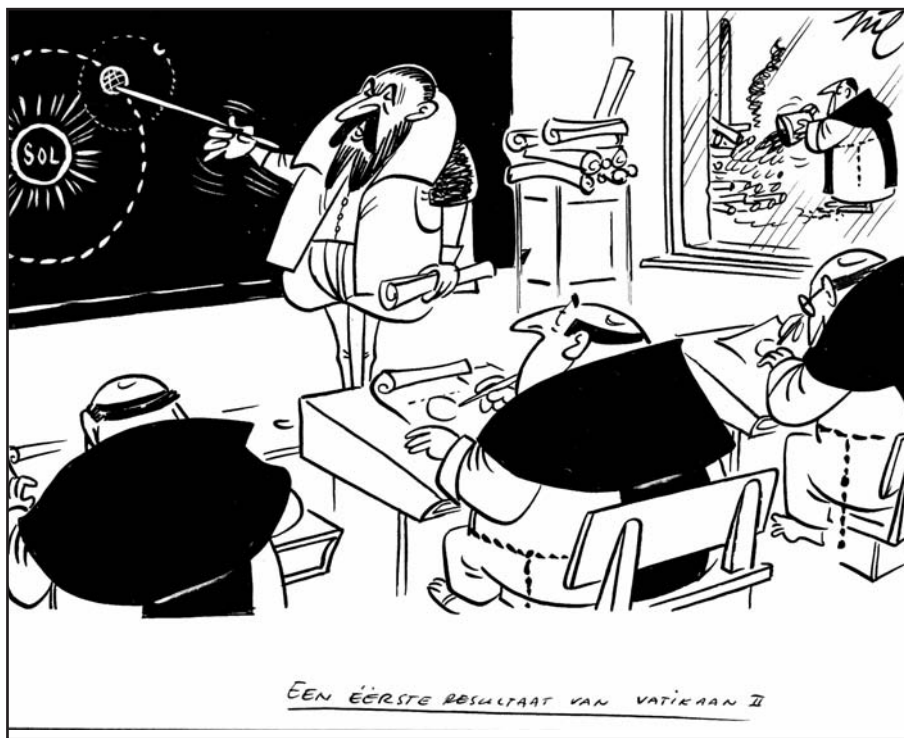
(LV)

KADOC Colloquium**De teloorgang van het geloof
in een persoonlijke God****"The Transformation of the Christian
Churches"**

Het colloquium *The Transformation of the Christian Churches in Western Europe, 1945-2000*, dat van 18 tot 21 september in Leuven plaatsvond naar aanleiding van het 25-jarig bestaan van het KADOC, was in menig opzicht interessant. Voor de ruim 80 deelnemers waren de lezingen en discussies niet alleen boeiend maar ook confronterend én enigszins paradoxaal. Enerzijds was er de vaststelling van de groeiende ontkerkelijking in West-Europa, anderzijds werd er gewezen op het fenomeen van de nieuwe bekeerlingen. Even paradoxaal leek het beeld van een geseculariseerd Europa en de culturele attitude van het complexloze "being religious" in de VSA. De grootste indruk maakte echter de vaststelling dat in onze contreien het geloof in een persoonlijke God aan het afkalven is. In afwachting van de publicatie van de handelingen volgt hier een eerste poging tot weergave van de conclusies, gebaseerd op het slotwoord van colloquiumvoorzitter Mathijs Lamberigts.

**Kerkelijkheid
en secularisering**

Het colloquium was systematisch opgebouwd en focuste eerst op de algemene trends, daarna op bijzondere fenomenen. De eerste sectie had betrekking op de evoluties in kerkelijkheid en religiositeit sinds 1945. Karel Dobbelaere en Liliane Voyé schetsten elk vanuit hun eigen invalshoek het ingrijpende proces van de ontkerkelijking in West-

Visie van karikaturist P. L. op Vaticanum II.

Europa. Dobbelaere toonde op een overtuigende wijze aan hoe de ontkerkelijking ca. 1960-1970 in een niet te stuiten stroomversnelling kwam. Erg confronterend was de vaststelling hoe in de laatste decennia het geloof in een persoonlijke God afbrokkelde. Een monocausale reden is niet aan te geven, het betreft vooral een verandering in de geesten. Het betoog van Liliane Voyé gaf aan hoe ontkerkelijking niet wil zeggen dat secularisatie een feit is. In dit verband is het opvallend hoe mensen belang blijven stellen in levensrituelen, al dan niet binnen of buiten de religieuze denominaties. In zeker opzicht is er een herleving van de uiterlijk beleefde religiositeit: bedevaarten, devotiepraktijken, het gebruik van een talisman, de belangstelling voor oosterse tradities en meditatie technieken. Enerzijds stelde zij een afkalvend verrijzenisgeloof

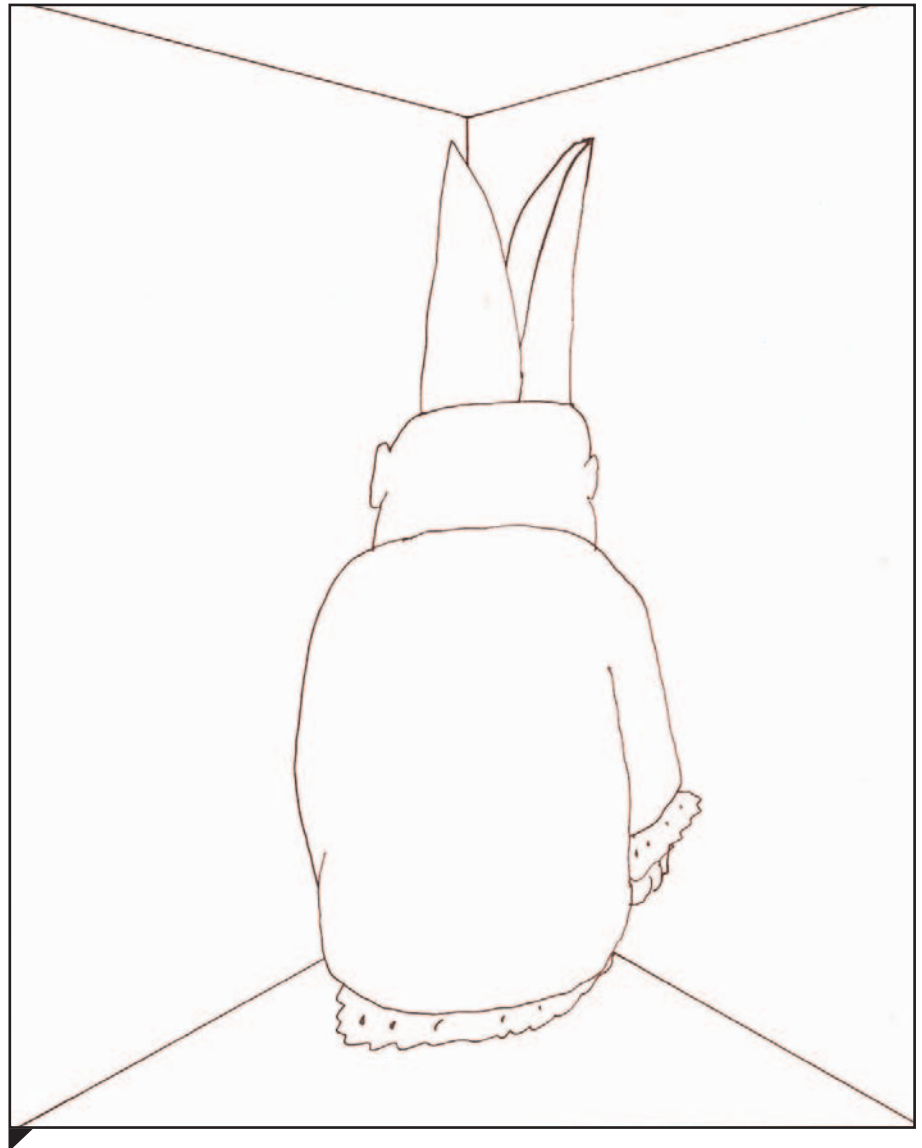
vast, anderzijds een toenemend geloof in reïncarnatie. Het lijkt er volgens haar op dat er een markt voor religieuze zoekers bestaat: nooit tevoren was er een dergelijk groot aanbod van religieuze beurzen, seminaries, leesgroepen, die druk worden bezocht. Vanuit het publiek werd terecht de vraag gesteld of kerkleiders en/of theologen iets doen met de vaststelling van de sociologen dat het christendom - cf. Vaticanum II - te rationeel en te intellectueel overkomt. Veel zoekenden kwamen terecht buiten de christelijke kerken, waar het sensitieve element en de lichamelijkheid ook bespreekbaar zijn. Hugh McLeod plaatste daarop de sociologische ontwikkelingen in een historisch perspectief, wat neerkwam op een relativisering van het proces van ontkerkelijking sinds de jaren 1950 en de situering van de secularisering in het lange-termijnper-

spectief sinds de tweede helft van de 18de eeuw. Nadien kwam de interessante confrontatie van het West-Europese beeld, wanneer John Butler in zijn lezing een beeld schetste van de bloeiende religieuze beleving in de Nieuwe Wereld. Nergens ter wereld gaat er van de christelijke denominaties zoveel aantrekkingskracht uit als in de op en top geseculariseerde Amerikaanse samenleving. José Casanova stelde raak vast dat de secularisatiethese niet op een mondiaal niveau mag worden gebruikt. Zo is Berlijn bijvoorbeeld de meest on-religieuze stad te noemen en - wat enigszins vreemd in onze oren klinkt - Chicago de meest religieuze. De secularisering is bijgevolg meer een Europees dan een mondiaal fenomeen, al bleek uit de levendige discussies achteraf dat ook in Canada (Quebec) zich een soortgelijk proces begint af te tekenen.

Continuïteit en discontinuïteit

De tweede sectie van het colloquium ging in op de spanning tussen continuïteit en discontinuïteit. De historici Patrick Pasture en Wilhelm Damberg behandelden het thema van de volkskerk en de ontkerkelijking die vooral dit model trof. Leken voelden zich in de jaren 1960 niet meer thuis in een kerk waar de clerus onderling aan het redetwisten sloeg over o.m. de positie... van de leken! De rooms-katholieke Kerk verloor met Vaticanum II in zekere zin haar spiritualiteit en de vrouw, terwijl de religieuze kennis van de leken te loorging. De rooms-katholieke Kerk lijkt alleen nog toekomst te hebben in Europa indien ze zich weet te profileren als een pluriforme kerk. Honger naar het religieuze is er alleszins. Etienne Fouilloux bekeek de evoluties sinds 1945 vanuit het perspectief van de reacties van intellectuelen tegen het 19de-eeuwse getokatholicisme. Lodewijk Winkeler deed dat voor de Nederlandse intellectuelen en de grote invloed die voor hen van de *Nouvelle Théologie* uitging. Hij toonde, zoals voor Frankrijk het geval was, de geïso-

"De Kerk in de hoek": karikatuur van Hugoké in De maand, september 1969.

leerde of beperkte impact van de intellectuelen op de kerkontwikkelingen aan. Gerd-Rainer Horn bracht tot slot van deze sectie de vernieuwingspogingen van het linkse katholicisme voor het voetlicht. Naast de bekende maatschappelijke dimensies bracht hij ook de minder bekende, nl. de visie op de rooms-katholieke Kerk, het pleidooi voor een meer liberale benadering en een open theologische debatacultuur.

Vaticanum II

Werd naar de mening van de aanwezige buitenlanders opvallend veel aandacht besteed aan het Tweede Vaticaans Concilie (de derde sectie van het colloquium), dan bleek dat

op de slotzitting toch een verantwoordende optie van de organisatoren te zijn geweest. In het licht van de hoger gesignaleerde evoluties was Vaticanum II het eerste moment sinds 1870 (het Eerste Vaticaans Concilie en de onfeilbaarheidsverklaring) waarop bisschoppen in groep met elkaar in discussie traden. Zoals Mathijs Lamberigts stelde, werden sommigen in Rome voor het eerst geïntroduceerd in de toenmalige actuele tendensen in de theologische wetenschappen. Misschien voltrok zich hier wel het *aggiornamento*. Verhelderend was het betoog van Philippe Chenaux over de receptie en de moeizame implementatie van de conciliebesluiten door de Romeinse curie. Voor Paulus VI moest de curie het voorbeeld wor-

den van het aggiornamento. Slaagde de internationalisering van de curie, dan kan betwijfeld worden of de gewenste herstructurering in functie van een Kerk als een communio wel het geval is geweest. Jan Grootaers liet alleszins een zeer kritisch geluid horen ten aanzien van de bisschoppelijke collegialiteit, nochtans een van de kernpunten van het concilie.

Interessant was de door André Birmelé geschetste perceptie van Vaticanum II door de protestantse kerken. Belangrijk was dat voor het eerst werd bevestigd dat de verschillende theologische benaderingen plausibel, zelfs legitiem waren. Deze dimensie van Vaticanum II werd volgens hem al te vaak verdoezeld. Voor het eerst werden de christelijke kerken na 400 jaar verplicht na te denken over hun identiteit. Enigszins paradoxaal is de vaststelling dat het oecumenisch proces leidde tot een aanvankelijke versterking van de eigen identiteit. Opmerkelijk was ook het verhaal van Joachim Schmiedl, nl. hoe Vaticanum II in de religieuze instituten voor een tweespalt zorgde, maar tegelijk aanleiding gaf tot een rijk debat over de identiteit en het charisma van de congregaties, waarbij de oproep tot het herschrijven of actualiseren van de constituties goed werd gevolgd. Het resultaat van Vaticanum II is dus eerder ambivalent te noemen.

Religie in de huidige samenleving

In de vierde sectie werd de positie van de religie in de huidige samenleving bekeken. In de lezingen van Jaak Billiet, Peter Hünemann, Bert Roebben en Anne-Marie Korte werden scherpe vaststellingen gedaan over de bijdrage van de kerken tot het sociaal kapitaal en de uiterst beperkte verantwoordelijkheid die aan vrouwen wordt toebedeeld. De lezing van Marjet Derks over de nieuwe bekeerlingen sloot hierbij goed aan en vertoonde ook een aantal parallellen met de thesen van Liliane Voyé. Nieuwe bekeerlingen

zijn in Nederland niet altijd kerkbetrokken, eerder voorstanders van een kerkelijk pluralisme. Zij hebben ook weinig of geen impact op de kerken noch vormen ze een element van verandering. Nieuwe bekeerlingen zijn eerder het spiegelbeeld van de bredere ontwikkelingen inzake kerken en religies. Johan Verstraeten kreeg de promotiezaal muisstil met zijn betoog over de fundamentele verschuivingen in het sociale denken in de rooms-katholieke Kerk sinds 1945. De grootste verschuiving was allicht die van het paradigma van de liberale eigendomsgedachte naar de meer neothomistisch geïnspireerde idee van de relativiteit van bezit. Hiermee werd verantwoording afgelegd ten aanzien van de minvermogenen of armen. Kerken werden de voorgangers in de roep om sociale verandering en rechtvaardigheid, de heelheid van de Schepping, de gastvrijheid ten aanzien van migranten. Spreker wees ook op de rol van de zgn. nieuwe bewegingen en de ethische radicalisatie die zich aftekent.

Een ander verhaal was dat over de relatie Kerk(en) en kunst, gebracht door Raymond J. Steiner, Patrick Lateur en Sylvain De Bleekere. Enerzijds was (is) er de afwezige kerk, anderzijds is er de rijkdom aan religieuze dimensies die uit de plastische kunsten en de film opklinken. De paradox schuilt er aldus Steiner in dat de moderne mens zoals de prehistorische voorganger opnieuw de symbolen moet uitvinden. Lateur en De Bleekere benadrukken dan weer het belang van kunst en film als "ogen-openers", media die het onzichtbare en onzegbare tonen. Een dialoog tussen de kerk(en) en de kunst(en) is echter maar mogelijk als de betrokken partijen in volstrekte autonomie kunnen denken en handelen. De oude paradigma's moeten dus worden afgeworpen, wil een dialoog slaagkans bezitten. Een wereld van verschil met de orthodoxie, waar de paradigma's van de primauteit van het ethische staande blijven.

De slotsectie van het colloquium was gewijd aan de oecumene. De spre-

kers - Anton Houtepen en Hans Ucko - onderstreepten de paradoxen die zich manifesteerden: oecumene betreft vaak meer een publieke belijdenis dan een waar beleefde openheid, een probleem waar kerkleiders mee worstelen maar waar de basis een grote gevoeligheid of openheid voor betoont. Religieuze dialoog is ook een belangrijke culturele kwestie. Zo werd het voorbeeld aangehaald van een moslimimmigrant die de Europese samenleving als christelijk beschouwt, terwijl hij eigenlijk vertoeft in het meest geseculariseerde gebied ter wereld.

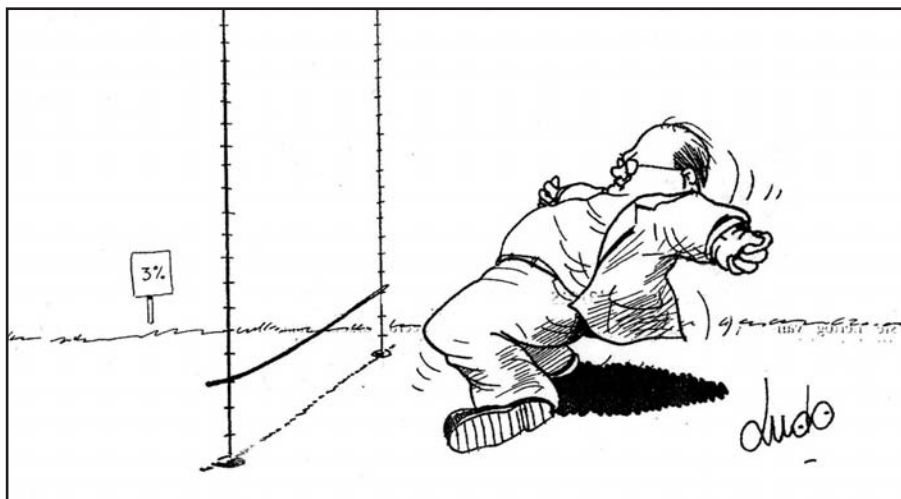
The Transformation of the Christian Churches was een rijk colloquium. Het stelde Nederlandstalige onderzoekers in staat hun onderzoeksbevindingen te presenteren aan een internationaal publiek, de discussies waren voorbeelden van wetenschappelijke dialoog. Het colloquium houdt echter ook uitdagingen in. Het formuleerde de prangende vraag aan kerkleiders, theologen, sociologen en historici hoe om te gaan en/of in te spelen op het in Europa afbrokkelende geloof in een persoonlijke God.

(JDM)

KADOC AV-documentatie

"Geen commentaar"

Karikaturen van J.-L. Dehaene

Begin september van dit jaar deponeerde voormalig eerste minister Jean-Luc Dehaene bij het KADOC een aanvulling op zijn archief. Hij gaf een 45-tal albums in bewaring die alle, op twee fotoalbums na, bestaan uit politieke cartoons. Dehaene begon zijn verzameling in september 1981 met een cartoon van Junius in *De Standaard* en zette ze voort tot midden 1999, toen hij van het nationale politieke toneel verdween.

Het zwaartepunt van de cartooncollectie ligt in de jaren van Dehaenes

eersteministerschap, de jaren 1990. Het geheel is chronologisch gerangschikt per cartoonist en per krant, waarbij zowel de Nederlands- als de Franstalige pers vertegenwoordigd zijn. Om de belangrijkste te noemen: Marec in *Het Volk*; Nagel, Ludo, Vejo en Jan in *De Standaard*; die laatste werkte, evenals Paulo, ook voor *Gazet van Antwerpen*, naast *Knack* en *La Libre Belgique*; verder Brasser in *Het Nieuwsblad* en 't Pallieterke en Royer in *Het Nieuwsblad* en *Le Soir*. Het geheel vormt een origineel overzicht van twee decennia Belgische politiek. Dehaene vormde een dankbare inspiratiebron voor de cartoonisten.

Meer dan eens wordt hij voorgesteld onder zijn gedaante van meesterloodgieter en Brabants trekpaard, wordt allusie gemaakt op zijn slogan "de tocht is moeilijk, de gids ervaren" en worden zijn geliefde uitspraken "de problemen oplossen als ze zich aandienen" en "geen commentaar" op de korrel genomen. Dankbare onderwerpen zijn ook het behalen van de 3%-norm van Maastricht en de besparingen. Daarnaast zijn er de vele "schandalen en affaires", zoals Agusta, Rwanda en Dutroux, de justiehervorming en de Witte Mars. Dehaene kan op sympathie rekenen bij de perikelen rond het Europees voorzitterschap. Ook de voetbal en vooral de trouwe Club-Brugge-supporter verschijnen vaak. Met het kussen van een zeehond en zijn uitspraak "let the beast go", gezeten op een nepstier tijdens zijn bezoek aan Amerika, overstijgt Dehaene, zoals Royer het zelf zegt in *Le Soir*, de karikaturale fictie.

(GDN)

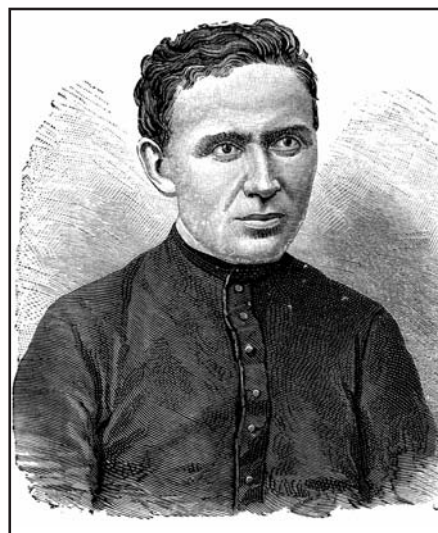
KADOC Archief**Groot nazicht
van de Damiaancollectie**

In het klooster van de picpussen (paters van de Heilige Harten) aan de Leuvense Ramberg wordt de historisch uiterst waardevolle "Damiaancollectie" bewaard. Die verzameling archiefstukken en documentatie van en over de meest bekende confrater van de congregatie werd tussen 1890 en 1990 opgebouwd. De oudste stukken dateren van omstreeks 1850. De collectie was na jaren van intensief gebruik dringend aan een "groot nazicht" toe. Door de vele raadplegingen geraakte de ordening danig verstoord. Bovendien vermengde de Damiaancollectie zich met het archief van de congregatie en van het Leuvense klooster. De inventaris van de laatste archivaris, pater Telesfoor Bosquet, die zelf het archief door en door kende, bleek niet langer bruikbaar. De picpussen gaven KADOC de opdracht orde op zaken te stellen. Gedurende een klein jaar buigt een archivaris zich nu over Damiaans papieren erfenis.

Het opstellen van een nieuw orderingsplan bleek geen sinecure. Van een "oude orde" was nog nauwelijks sprake: de structuur van de collectie, verzameld in een tijdspanne van een eeuw, miste iedere logica. De "inventaris" van Bosquet kon evenmin als uitgangspunt dienen. Die slaat immers slechts op een deel van de collectie en beschrijft de stukken weinig consequent en in een zeer willekeurige volgorde. Na scheiding van "Damiaancollectie" en klooster- en congregatiearchief moet er dus worden uitgegaan van een geheel nieuw en logisch orderingsplan. Dat nieuwe plan respecteert in de mate van het

mogelijke oude reeksen en verbanden. Het vertrekt van inhoudelijk duidelijk onderscheiden collectieonderdelen. In een eerste afdeling komen die archiefstukken die rechtstreeks verband houden met de figuur Damiaan en zijn verblijf op Hawaï (1863-1873) en Molokai (1873-1889). Ze bevatten personalia, brieven van en aan Damiaan, boekhoudkundige stukken en persknipsels van tijdens zijn leven. In een tweede deel berusten alle stukken die betrekking hebben op het proces van zaligverklaring van Damiaan. Hoewel dat pas officieel van start ging in 1938, werden al in de jaren 1890 de eerste stappen gezet om gegevens te verzamelen. Dat blijkt uit de brieven van tijdgenoten en van opvolgers van Damiaan op Molokai aan Maurice Raepsaet, overste van het klooster in Leuven (vanaf 1890) en provinciaal van de Belgische provincie (1899-1905). Die was zich terdege bewust van de wervende kracht van de figuur Damiaan en wilde die nog versterken door een zalig- of heiligverklaring. In dit deel bevinden zich ook de stukken die vice-postulator Odilo Van Gestel in de decennia na 1938 bijeenbracht. Hij is de auteur van de kritische, onuitgegeven levensbeschrijving van Damiaan, *Vie et Documents*, die als leidraad diende bij het zaligverklaringsproces.

Een derde grote rubriek bestaat uit documentatie en archief die samenhangen met bepaalde "momenten" in de geschiedenis waarop figuur en werk van Damiaan in de schijnwerpers stonden. Het belangrijkste "moment" daarbij is zeker de overbrenging van zijn stoffelijk overschot van Molokai naar Leuven in 1936. Hierover bestaan uitvoerige archiefbundels, een uitgebreid persdossier en talrijke foto's en filmopnames. Andere hoogtepunten zijn de Damiaanhulde in Tremelo in 1963 en de onthulling van zijn standbeeld

Pater Damiaan, naar een foto uit 1873, toen hij naar Molokai vertrok.

in het Amerikaanse parlamentsgebouw in Washington in 1969. Een vierde deel omvat de iconografische documenten als foto's, affiches, postkaarten en prentjes.

Een laatste, niet onbelangrijke afdeling bevat het archief en de documentatie van en over de Amerikaan Ira Dutton, een leek die, geïnspireerd door Damiaan, werkzaam was op Molokai van 1886 tot 1931. Aangezien de picpussen ernaar streefden zoveel mogelijk documentatie over Damiaan te verzamelen, overstijgt het archief ook ruim de figuur alleen van de Belgische missionaris. De briefwisseling van Dutton met zijn vele bewonderaars en met officiële instanties in Hawaï bevat vooral informatie over diens eigen leven en werk.

Na inventarisatie wacht de Damiaancollectie een nieuw, mischien wel eeuwig leven. Verpakt en bewaard volgens de regels van de archivistiek, wordt ze voor vele jaren materieel veilig gesteld. Van kernreeksen (bv. de Damiaanbrieven) worden er (nogmaals) veiligheidskopieën gemaakt. Bovendien en vooral zal de inventaris de rijkdom van de verzameling beter tot zijn recht laten komen, de inhoud transparanter maken (ook zonder bemiddelende tussenkomst van de archivaris) en de toegankelijkheid voor de onderzoekers bevorderen. Gezien de vele

raadplegingen van de collectie in de afgelopen decennia, zullen er wellicht geen spectaculaire vondsten worden gedaan; "geheimen" zullen niet worden onthuld. Toch blijft een aantal onderzoeksmogelijkheden onderbenut. Zo werden vooral de brieven van Damiaan bestudeerd en minder de aan hem gerichte correspondentie. Nieuwe onderzoekskansen zijn er ook inzake de studie van de receptie en de beeldvorming van deze haast mythologische figuur. Hoe werd en wordt Damiaan door zijn congregatie en de Kerk gepresenteerd aan de buitenwereld? Welke waren de achtergronden van deze "verbeelding"? Zowel de omvangrijke documentatie als het iconografisch materiaal kunnen hierbij als bron fungeren. Gekaderd in breder historisch-missiologisch onderzoek zal de studie van de Damiaan-collectie ongetwijfeld wetenschappelijke inzichten in omvang, opzet, aanpak en nawerking van de 19de-eeuwse missiebeweging verdiepen en nuanceren.

(PJ)

Actualisering adressenbestand

Veel mensen stuurden ons het antwoordkaartje bij de vorige *Nieuwsbrief* terug om opgenomen te worden in het geactualiseerde adressenbestand vanaf januari 2003. Stuurde u nog geen bevestiging en wenst u de *Nieuwsbrief* toch verder te ontvangen? Stuur ons dan een berichtje met uw adres, telefonisch, per fax of e-mail (magda.pluymers@kadoc.kuleuven.ac.be).

KADOC Archief Stil-leven in de Brouwerij

Luc Versteylen. [© M. Serecia]

In mei 1970 trok pater Luc Versteylen met de veertienjarigen van zijn klas van het Sint-Xaveriuscollege van Borgerhout naar een verlaten, oude brouwerij in Viersel. Zij wilden er de Handelingen van de Apostelen, waarover ze in de godsdienstles hadden geleerd, "in de praktijk beleven" en "het schooljaar laten duren tot iedereen geslaagd was". In de jaren die volgden, werd de brouwerij van Viersel een begrip als een ontmoetings-, rust- en herbronningsplaats voor duizenden. Hun vluchtige, maar vaak intens beleefde bezoeken lieten originele papieren sporen na.

De Vierselse brouwerij was en is volgens Luc Versteylen een passantenhuis, geen "vluchthuis" met langdurige verblijfsmogelijkheid of een met modern comfort voorzien "hotel". Versteylen - een prille 75-jarige - blijft er ook vandaag de bezieler en centrale figuur. Ideeën en stijl van deze charismatische jezuïet klinken door in het typische taalgebruik (het *bar-greens*, opgetekend in een *Agalev-sicon*) van de brouwerijgasten, in de

symboliek en rituelen die ze hanteerden en in hun referenties naar christelijke waarden als samenhang, stilte en soberheid. In de dertigjarige geschiedenis van de brouwerij waren verbeelding, speelsheid en humor nooit uit de lucht en vormden ze ook geduchte "wapens" waarmee kleine en grote mistoestanden in de samenleving te lijf werden gegaan. De brouwerij werd de bakermat van de "donkergroene herlevingsbeweging" Anders Gaan Leven en uiteindelijk ook van de groene partij Agalev. De Groene Fietzers smeedden er hun actieplannen; Viersel werd mee de uitvalsbasis voor de eerste acties rond het dorpsschooltje van Massenhoven of het Duwvaarkanaal. De beweging Anders Gaan Leven legde ontegensprekelijk een grote bekommernis aan de dag voor het milieu, de vrede, het verkeer of de derde en vierde wereld, maar kan niet worden gereduceerd tot een van de nieuwe sociale bewegingen die hier rond groeiden. In Viersel ging het eerder om een manier van leven volgens zogenaamd "zachte" waarden, om een combinatie van grote ideeën en persoonlijke levensstijl in een micro-samenleving.

Belangrijke delen van het archief van Anders Gaan Leven bevinden zich al enkele jaren in KADOC. In de toekomst zullen ook de archieven van de Vierselse brouwerij stelselmatig naar KADOC overkomen, evenals het persoonlijk archief van Versteyle. Wat Viersel betreft, gaat het onder meer om een collectie van het tijdschrift *Velletjes voor verdere voeling*, om enkele honderden fotoalbums en om de neerslag van zgn. "schrijfgesprekken". In een eerste fase belandden al een vijftigtal hand-

geschreven registers, de zgn. *Boeken van Komen en Gaan* op KADOC. Die bevatten de reacties, de overwegingen of de ontboezeningen van de stoet bezoekers die vanaf 1970 leven in de brouwerij bracht. Doorheen die registers passeren individuen en groepjes de revue. Hun (vaak anonieme) aantekeningen, gaande van weinigzeggende krabbels tot hoogstpersoonlijke roerselen, leggen hun mentaliteit, hun gevoeligheden en bekommernissen bloot, hun gedrevenheid ook, even-

als hun idealen én illusies. Het gaat om unieke momentopnamen en vaak zeer sprekende getuigenissen, die een venster vormen op een bewegingsfenomeen en een tijd, op opeenvolgende generaties. Voor de toekomstige onderzoekers zullen die schrijfsels de oude brouwerijmuren opnieuw doen spreken en een originele blik gunnen op een beweging en de ruimere samenleving uit het laatste kwart van de 20ste eeuw.

(GK)

Nieuwe sociale bewegingen

In de late jaren 1960 kwam onder de jongeren een brede golf van maatschappelijke contestatie op gang, een tegencultuur die het accent wilde leggen op vrijheid, gelijkheid, inspraak, spontaneïteit en creativiteit. Uit dat protest groeiden tal van organisatievormen en initiatieven. Ze worden sinds de jaren 1980 doorgaans geplaatst onder de noemer "nieuwe sociale bewegingen". Om hun ontstaan en ontwikkeling te duiden, zijn op het KADOC reeds diverse interessante documentatiegehelen samengebracht en ontsloten.

Mooie voorbeelden zijn het archief van Wereldscholen en de papieren van priester-stichter Jef Ulburghs. De archivalia van de Maatschappij- en Kerkkritische Kristenen (MKK) en de Kristenen voor het Socialisme leren hoe een jonge generatie gelovigen vanuit een links-libertaire achtergrond aankeek tegen de kerkelijke structuren en binnen het instituut nieuwe sociale agendapunten aan de orde stelde. KADOC bewaart ook de archieven van Broederlijk Delen en van haar zusterorganisatie Welzijnszorg. Ook andere derde-wereldorganisaties droegen hun archieven over, bv. de Bouworde, Wereldsolidariteit, Samenwerking

Latijns-Amerika en recent nog Vredeseilanden-Coopibo. De evolutie van het denken over ontwikkelingssamenwerking komt zeer goed tot uiting in de bewaarde projectdossiers. Die treft men ook aan in diverse persoonsarchieven. Het archief van Paula D'Hondt, voormalig Koninklijk Commissaris voor het Migranten-beleid, bevat o.m. documentatie in verband met de zeer diverse organisaties die opkamen voor een volwaardige maatschappelijke integratie van allochtonen, voor verdraagzaamheid en voor een multiculturele samenleving.

Wat de vredesbeweging en de mensenrechtenorganisaties betreft, wijzen we vooral op het archief en de publicaties van Pax Christi België en Vlaanderen (vanaf 1972). Aanvullende informatie is te vinden in de papieren van o.m. Albert Descamps, August Vanistendael en Fons Margot. Het Archief van de Vrouwelijke Religieuzen voor Gerechtigheid en Vrede (1983-1997) toont hoe vanuit een evangelische bewegingheid werd ingespeeld op het brede maatschappelijke protest tegen de wapenwedloop. De "tweede feministische golf" vanaf de late jaren 1960 wordt goed gedocumenteerd in de archieven van de christelijke vrouwenorganisaties (KAV, KVLV, CMBV) en in de persoonsarchieven van hun centrale figuren. Ook het archief van CVP-Vrouwenwerking dient hier te worden vermeld, evenals de archivalia van Miet Smet. Ook de wortels van de milieubeweging gaan terug tot het einde van de

19de eeuw. De verenigingen rond natuurbehoud en milieuzorg vertoonden toen en ook later een politiek-neutraal en zeer lokaal karakter. Men vindt vaak interessante dossiers in persoonsarchieven van politici en sociale werkers of in de archiefbestanden van de nationale of regionale christelijke maatschappelijke organisaties.

De holebi-beweging vergt qua bronnenverzameling een zeer specifieke aanpak. Een samenwerkingsverband met het Fonds Suzan Daniel leidde ertoe dat diverse persoonsarchieven en publicaties in bewaring zijn gegeven. Van belang zijn o.m. de papieren van Paul Rademakers, een centrale figuur binnen Gesprekscentra voor Homofielen en de Pastorale Werkgroep Homofilie (Antwerpen).

Al die archieven leren hoe het radicaal-democratisch streven vanuit het studentenprotest van de jaren 1960 werd uitgedragen in nagenoeg alle maatschappelijke geledingen. Diverse nieuwe structuren zijn (mede) gegroeid vanuit kerkelijke hoek, werden gedragen door (ouder) christelijk organisatieweefsel of vertoonden een duidelijk christelijke invalshoek. Aangezien deze nieuwe sociale organisatievormen tijdens de afgelopen decennia in belangrijke mate mee vorm hebben gegeven aan de evoluerende wisselwerking tussen religie en samenleving, maken ze inherent onderdeel uit van het KADOC-interesseveld.

(PH)

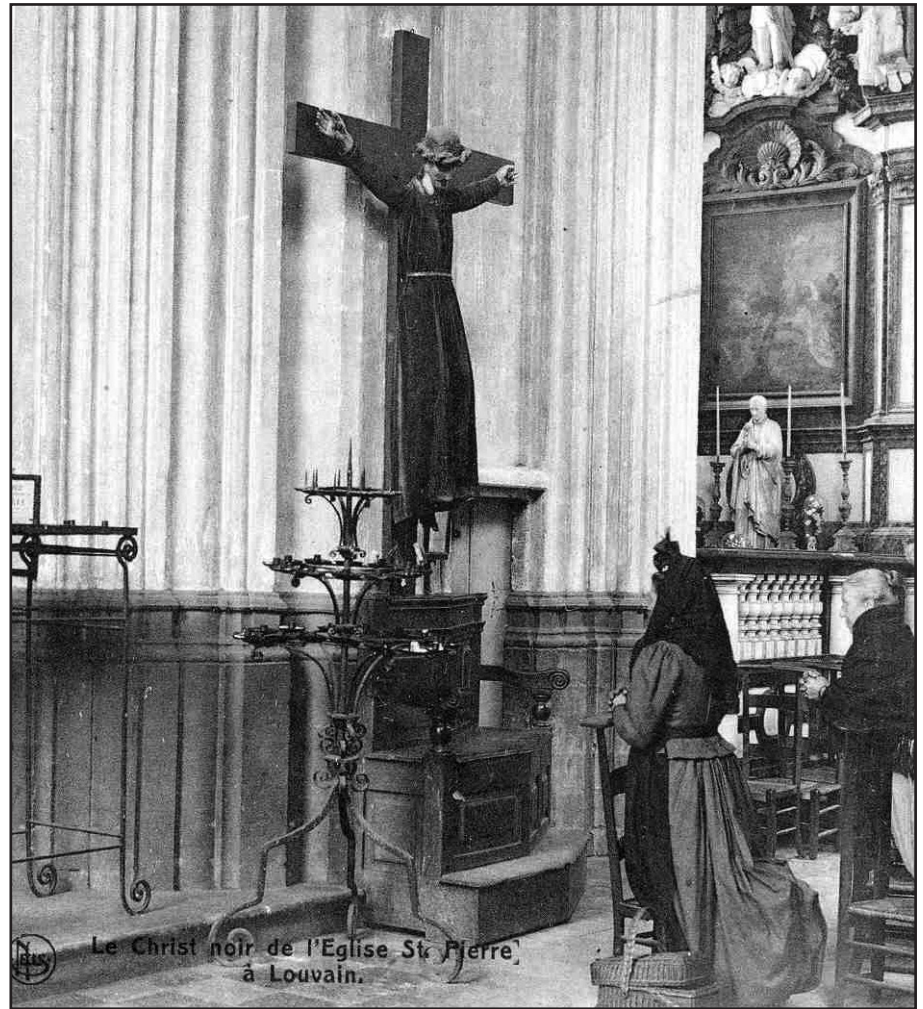
KADOC Tentoonstelling

Oude parochies in moderne tijden, 1800-2000

Devoties en sociale werken in Leuven

De Leuvense parochies vieren dit jaar feest: 750 jaar geleden, in 1252, werd de ene Sint-Pietersparochie opgesplitst in vijf nieuwe parochies: Sint-Pieter, Sint-Kwinten, Sint-Michiël, Sint-Jacob en Sint-Geertrui. Dat werd herdacht in verscheidene manifestaties, tentoonstellingen en publicaties. KADOC stelt vanaf eind november zijn pandgangen ter beschikking voor de afsluitende tentoonstelling over het leven in de Leuvense parochies in de 19de en 20ste eeuw, toen de oude parochies in een nieuwe tijd terechtkwamen. Het is een verhaal van de Kerk in Vlaanderen tout court - het reveil na de Franse Revolutie, het 'rijke Roomse leven' na 1900 en de vernieuwingen vanaf ca. 1960 - met een eigen, Leuven accent.

De godsdienstige heropleving na de woelige jaren 1750-1800 werd ingeluid met de afsluiting van het Concordaat (1801) tussen paus Pius VII en Napoleon, waardoor de betrekkingen tussen Kerk en Staat werden genormaliseerd. In Leuven werden korte tijd later twee nieuwe parochies opgericht om tegemoet te komen aan de noden van een groeiende bevolking, nl. Onze-Lieve-Vrouw-Predikheren en Sint-Jozef. De godsdienstvrijheid die intrad met de Belgische onafhankelijkheid (1830) werkte als een katalysator voor de heropbloei van de Kerk. Vele congregaties keerden naar Leuven terug. Daarnaast werden er nieuwe opgericht, elk met hun eigen klemtonen in het apostolaat. Ze vonden dikwijls een onderkomen in de panden van kloosters die in de Franse tijd waren verlaten. De Leuvense universiteit vestigde

Aanbidding van de 'Zwarte Christus' in de Sint-Pieterskerk in Leuven.

zich in 1835 opnieuw in de stad en was nu een katholieke instelling beheerd door de bisschoppen. De schoolstrijd, vooral die in de jaren 1879-1884, bevorderde de vorming van een katholiek scholennet naast het gemeentelijke en het officiële.

In de tweede helft van de 19de eeuw bouwde de ultramontaanse beweging voort op het katholiek reveil. Dat uitte zich onder meer in een vroomheid die behalve door een uitgesproken klerikalisme gekenmerkt was door een intens sacramenteel en devotieel leven, grootse religieuze

manifestaties en caritatieve stichtingen, zoals de Sint-Vincentiusgenootschappen. De doorbraak van de democratie vanaf het einde van de 19de eeuw werkte bevorderend voor de ontwikkeling van het zgn. organisatiekatholicisme, een katholiek netwerk van sociale, culturele en ontspanningsverenigingen. Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog leken de wonden van de Franse Revolutie grotendeels geheeld. De nieuwe verwoestingen die de oorlog aan de stad en haar kerkelijk patrimonium toebracht, konden die vaart niet stoppen. De Kerk was een volkskerk geworden, die

De turnkring van de Sint-Jozefsparochie.

ook op het leven van vele Leuvenaars een zware stempel drukte. Dat bloeiende kerkelijk leven, dat een hoogtepunt kende tijdens het interbellum, bleef in zijn traditionele vorm grotendeels gehandhaafd tot in de jaren 1950, hoewel er zich onder- en bovenhuids steeds meer veranderingen manifesteerden. Paus Johannes XXIII beseftte de noodzaak om de Kerk meer af te stemmen op de noden en de mentaliteit van de moderne samenleving. Het tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) dat daartoe werd georganiseerd, wakkerde onder geestelijken en gelovigen een hervormingsgezinde geest aan en werkte belangrijke besluiten uit die aan het kerkelijk leven een nieuw gezicht zouden geven. Liturgie werd een gemeenschapsgebeuren met zang en gebed in de volkstaal en dialoog tussen de priesters en het godsvolk. Oude devoties stierven uit en processies verdwenen uit het straatbeeld, terwijl parochiale en andere kerkelijke overlegorganen tot stand kwamen en ook een stem aan de leken gaven. De in 1963 nieuw opgerichte Leuvense Universitaire Parochie, die haar thuishaven vond in de Begijnhofkerk, was een belangrijke voortrekker van de kerkelijke vernieuwing in Vlaanderen.

In de tweede helft van de jaren 1960 werden de bakens verder verlegd. Kerk en geloofsleven bleken in de jaren 1970 op drift. Toen de storm omstreeks 1980 luwde, was het kerkelijk leven ingrijpend veranderd. De kerkelijke infrastructuur

paste zich aan de nieuwe realiteit aan, ook in Leuven. De recente inrichting van de federatie Leuven illustreert de groeiende tendens naar samenwerking zowel tussen de parochies onderling als tussen geestelijken en leken. Zo lijkt de cirkel rond. Terwijl zich sedert de Middeleeuwen een proces had voltrokken van eenheid naar verscheidenheid, tekent zich in de laatste decennia een evolutie af van differentiatie naar samenhang. De geest waait nog steeds waar hij wil.

"Oude parochies in moderne tijden, 1800-2000. Devoties en sociale werken in Leuven" wil dat verhaal in beeld brengen. Met originele documenten en publicaties, foto's en affiches, filmbeelden en vlaggen worden twee eeuwen geschiedenis van de Kerk in Leuven tot leven gewekt.

Op de opening van de tentoonstelling werd het boek "750 jaar Parochies in Leuven" van Rik Uytterhoeven voorgesteld. Deze uitgave van Uitgeverij Peeters wordt op de tentoonstelling te koop aangeboden.

De tentoonstelling loopt van 29 november 2002 tot en met 1 februari 2003. Ze is gratis toegankelijk, van maandag tot vrijdag van 9 tot 17.30 uur en op zaterdag van 9 tot 12.30 uur. Ze is gesloten van 23 december 2002 tot en met 1 januari 2003.

(LV)

Werken mee aan dit nummer:
Greet De Neef
Jan De Maeyer
Lieve Dhaene
Peter Heyrman
Patrik Jaspers
Godfried Kwanten
Jeannine Raeymaekers
Luc Vints

Vormgeving
Johan Mahieu (concept)
Alexis Vermeylen

Druk
Peeters, Herent

Verschijnt tweemaandelijks

Kantoor van afgifte
3000 Leuven 1.

Verantwoordelijke uitgever
Emiel Lamberts
Schoonzichtlaan 52
3020 Herent

Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum
Vlamingenstraat 39
B - 3000 Leuven
Tel 016/32.35.00
Fax 016/32.35.01
E-mail:
postmaster@kadoc.kuleuven.ac.be
Internet:
<http://www.kuleuven.ac.be/kadoc>

Giften voor het KADOC kunnen worden overgemaakt op reknr. 432-0000011-57 van de K.U.Leuven met vermelding 'gift KADOC TQO-MECEN1-P3610'. Vanaf 30,00 € wordt een fiscaal attest bezorgd.

